

Окупація Криму:

погляд з Німеччини

МЕДІЙНА
ІНІЦІАТИВА
за права людини

2021

Аналітична довідка присвячена тенденціям щодо сприйняття спроби анексії Криму Росією, які прослідковуються у Німеччині через 7 років після подій весни 2014 року. Для аналізу даних процесів було обрано саме ФРН з двох причин: по-перше, ця країна є ключовим торговельним партнером РФ серед інших членів ЄС; по-друге, Німеччина є найсильнішим політичним гравцем Євросоюзу.

У матеріалі проаналізовано вплив антиросійських санкцій на німецьку економіку, рівень підтримки таких санкцій серед німців, нехтування німецькими компаніями санкційного законодавства та передбачену відповідальність за це, а також присутність теми Криму у медійному та культурному просторі Німеччини. До документу також долучені рекомендації українському уряду щодо просування кримської тематики у ФРН на різних рівнях.

Авторка документу – Анастасія Магазова – українська журналістка родом із Криму. У якості кореспондентки співпрацювала із німецькими виданнями Deutsche Welle та Die Tageszeitung, є авторкою Радіо Свобода. Наразі здобуває ступінь магістра з політології у Вільному університеті Берліна.

Документ підготовлений у рамках спільного конкурсу програми «Права людини і правосуддя» Міжнародного фонду «Відродження» та проєкту ПРООН «Громадянське суспільство задля розвитку демократії та прав людини в Україні» за фінансового сприяння Міністерства закордонних справ Данії.

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

**MINISTRY OF
FOREIGN AFFAIRS
OF DENMARK**
Danida

ОКУПАЦІЯ КРИМУ: ПОГЛЯД З НІМЕЧЧИНИ

ЗМІСТ

● Рекомендації українському уряду	4
● Вступ	6
● Кримська платформа	7
● Напередодні виборів до Бундестагу	8
● Тема Криму у медійному та культурному просторі Німеччини.....	10
● Санкції проти Росії та німецька економіка.....	12
● Нехтування санкційними обмеженнями та відповідальність за це	13
● Підтримка санкцій серед німців	16

РЕКОМЕНДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОМУ УРЯДУ

Якщо українська влада дійсно прагне збереження та реального дотримання західними партнерами політики невизнання, потрібно не лише систематично наголошувати на її необхідності, але й вимагати запровадження додаткового контролю за її дотриманням.

1.

Санкції є доволі ефективним інструментом стримування агресивної політики Кремля. Утім, щоб вони не втрачали своєї дієвості, механізми їхнього запровадження та контролю необхідно постійно оновлювати. Системний моніторинг не лише самих порушень, але й дій конкретних персоналій з подальшою передачею цих даних урядам країн-партнерок, сприяв би підвищенню ефективності санкційних обмежень. Наприклад, у так званому російському уряді Криму та правоохоронній системі з'явилося доволі багато нових імен, діяльність яких також підпадає під санкційне покарання. Зокрема необхідно лобювати розширення санкційних списків іменами відповідальних за порушення прав людини, за зміну демографії півострову та мілітаризації кримської молоті – це ті злочини, які стали відчутними вже через кілька років після окупації Криму.

2.

Вкрай необхідною є система робота як із редакціями провідних німецьких видань, так і з окремими журналістами. Створення бази контактів і регулярне інформування про діяльність уряду щодо проблематики Криму є важливим аспектом комунікації. Неформальне спілкування також сприятиме обізнаності журналістів щодо кримських питань. Щоб тема Криму залишилась у полі зору іноземних журналістів в урядових колах має бути спікер, який системно працюватиме над цим завданням.

3.

Враховуючи, наскільки масштабною є проблема позначення приналежності Криму на картах, це питання потребує системного підходу. Необхідно розробити ряд якісних та різних за тематикою карт основними іноземними мовами та розіслати їх не лише до відповідних підрозділів видань, але до провідних культурних та освітніх установ, які займаються тематикою Східної Європи. До карт необхідно також додати роз'яснювальну записку, де буде зазначено, чому на позначення Криму необхідно звертати особливу увагу. Подібні акції повторювати щонайменше раз на квартал. З точки зору важливості аудіовізуальної комунікації ця проблема потребує якнайшвидшого розв'язання.

4.

Не менш важливою є просвітницька робота із різними ланками редакцій. Корисним було б хоча б два рази на рік організувати тренінги для молодих співробітників редакцій іноземних ЗМІ, які не лише б ближче знайомилися з Україною, але й краще б розуміли кримську проблематику. Цільовою групою таких заходів мали б стати молоді спеціалісти, які розпочали свою діяльність значно пізніше, ніж сталася окупація Криму.

5.

Необхідно переглянути чинне законодавство щодо можливості поїздок іноземних кореспондентів до окупованого Криму. Чимало західних журналістів хотіли б поїхати на півострів, але, коли стикаються із бюрократичною складовою отримання дозволів та перепусток відмовляються від поїздки. Доволі ефективним було б спрощення та пришвидшення процедури отримання таких дозволів за принципом, який зараз діє для адвокатів, що працюють у кримських політичних справах. Після розробки ефективного контролю та ретельної ідентифікації журналістів у перспективі є необхідним запровадження дозволу відвідувати окуповану територію не через офіційні пропускні пункти України. Щонайменше найближчим часом необхідно зробити можливим отримання пропускового документа не лише у Києві, але й у Херсоні чи Одесі, адже це значно спростить журналістові логістику подібного відрядження.

6.

Українська громада у Німеччині є вкрай мобілізованою та потужною силою, яка себе вже неодноразова проявляла під час Євромайдану та в усі наступні роки. Підтримка та взаємодія з активними українцями, що живуть у ФРН, може стати потужним інструментом не лише у протидії російським наративам на побутовому рівні, але й у культурному житті Німеччини. Наприклад, медійна ініціатива «Berlin Info-Point Krim» займається розповсюдженням інформації про події у Криму німецькою мовою. Волонтерське українське радіо у Німеччині «tremBEATS.fm» також висвітлює події німецькою та українською мовами. Чимало ініціатив, пов'язаних із кримською тематикою, є серед німецьких НГО (LibMod, Kujiwer Gespräche та інш.), співпрацю з якими можна було б розширити.

7.

Повернення питання Криму до німецького порядку денного потребує нестандартних рішень. Підтримка культурних та освітніх ініціатив разом зі створенням усвідомлення беззаперечної приналежності півострова до України лише сприяли б цьому процесу. Вкрай необхідне створення серії нон-фікш літератури німецькою мовою, яка б пояснювала події та процеси, що передували окупації Криму Росією та які відбулися вже після 2014 року. Максимальна інформаційна підтримка та розповсюдження цієї серії усіма провідними профільними німецькими установами стали б потужним інструментом у боротьбі з російськими наративами щодо Криму та України у Німеччині.

ВСТУП

Після окупації та спроби анексії Криму Російською Федерацією навесні 2014 року Європейський Союз почав запроваджувати проти неї санкції. Про перший пакет таких обмежувальних заходів було оголошено вже за кілька днів після проведення на півострові так званого референдуму у середині березня.

Перш за все, даний пакет санкцій містить обмеження, спрямовані на економіку Росії, зокрема на її енергетичну та оборонну галузі. По-друге, вони стосуються осіб, які безпосередньо відповідальні за організацію та проведення спроби анексії Криму. Їм не лише заборонено в'їзд до країн ЄС, але й заблоковано їхні закордонні рахунки. У цьому списку опинилися люди з оточення російського президента Володимира Путіна, російські парламентарі та військові. Серед них зокрема фігурує і колишній радник Путіна Владислав Сурков, якого вважають архітектором сепаратистських конфліктів на пострадянському просторі. Однак ці санкції не завадили Суркову брати участь у зустрічі в Нормандському форматі, що відбувалася у Берліні в жовтні 2016 року, де за переговорним столом він сидів між Путіним та тодішнім міністром закордонних справ, а зараз президентом ФРН, Франком-Вальтером Штайнмаєром. Загалом, через причетність до окупації Криму санкції торкнулися 177 громадян Росії та України, міжнародні рахунки 48 компаній та організацій було заблоковано. Від 2014 року європейські країни щороку продовжують санкції, запроваджені через окупацію Кримського півострова. Наприкінці червня 2021 року Рада Євросоюзу вчергове автоматично продовжила дію «кримських санкцій» ще на один рік.

Другий, більш жорсткий та всеосяжний пакет санкцій Євросоюзу проти російської економіки було запроваджено після збиття пасажирського літака Малайзійських авіаліній МН17 над Донбасом у липні 2014 року. Їхнє пом'якшення пов'язано безпосередньо з виконанням Мінських угод.

Санкції, запроваджені у відповідь на окупацію Криму, передбачають заборону на постачання виробленої на півострові продукції, а також фінансування та участь в інфраструктурних проєктах транспортної, телекомунікаційної та енергетичної галузей Криму. Також вони забороняють фінансування, використання та будь-яку діяльність, що пов'язана з нафтою, газом та мінеральними ресурсами півострова. Дані санкції передбачають зокрема не лише заборону продажу будь-якого обладнання для цих галузей, але й надання технічної допомоги або брокерських послуг для них. Серед іншого європейським фірмам також заборонено продаж до Криму спецтехніки та автотранспорту з пасажиромісткістю понад 10 осіб, протизаконною є також і будь-яка діяльність, пов'язана із туристичною сферою. Водночас через непрямі заборони ці санкції можуть мати ширшу сферу запровадження, ніж безпосередньо вказується в офіційному переліку.

За підрахунками професора Джуліана Хінца з Кільського інституту світової економіки (IfW), у 2019 році німецька економіка втрачала близько 770 мільйонів євро на місяць. Для порівняння торговельні втрати США через санкції на цей час складали близько 70 мільйонів доларів на місяць. Таким чином, Німеччина як країна-експортер, чия торгівля з Росією до 2014 року була на піку, серед усіх країн ЄС найсильніше відчуває тягар антиросійських санкцій¹

¹ Dr. Prof. Julian Hinz, Kieler Institut für Weltwirtschaft (IfW), 2019: "Krim-Streit: Deutschland trägt die Hauptlast der Russland-Sanktionen" – <https://www.ifw-kiel.de/de/publikationen/das-ifw-in-den-medien/2019/10/krim-streit-deutschland-traegt-die-hauptlast-der-russland-sanktionen/>

КРИМСЬКА ПЛАТФОРМА

На політичному рівні у Німеччині є переважно схвальне сприйняття² ідеї створення “Кримської платформи” як майданчика не лише для моніторингу поточної ситуації та документування порушень міжнародного права, але й для напрацювання спільних позицій та стратегій.

Водночас для преси Німеччини, Австрії чи Швейцарії тема запуску “Кримської платформи” залишилася поза увагою. В Австрії ця тема також залишилась без уваги і з боку місцевих політиків. Єдина згадка про цю ініціативу в австрійських медіа була лише у контексті телефонної розмови між канцлером Себастьяном Курцем та президентом Володимиром Зеленським, під час якої він запросив австрійського главу уряду долучитися до роботи “Кримської платформи”.

Найактивніше “Кримська платформа” обговорюється у німецьких експертних колах. Думки та позиції щодо цієї ініціативи української влади розцінюються з різних аспектів – від дуже необхідної і такої, що неодмінно має отримати підтримку, до ризикованої. Наприклад, експертка з берлінського Фонду «Наука і політика» Сюзан Стюарт занепокоєна тим, що вона може нашкодити українському порядку денному щодо запровадження реформ. На думку Стюарт, реалізація “Кримської платформи” можемо відтягнути на себе необхідні для боротьби із корупцією зусилля³. Таким чином, на її думку, кримське питання важливе, але не є у пріоритеті: “Реформована Україна буде значно більш спроможною відстоювати свою територіальну цілісність, ніж країна, якою керують за допомогою корупційних схем. Тоді буде значно легше отримати міжнародну підтримку для реалізації своїх зовнішньополітичних цілей”.

² “Кримська платформа: чи може Київ повернути Крим після семи років анексії”, Deutsche Welle, 21.07.2021 – <https://p.dw.com/p/3xkLC>

³ “Die Krim-Plattform als Risiko für die ukrainische Reform-Agenda”, Stiftung Wissenschaft und Politik, 20.02.2021 – <https://www.swp-berlin.org/publikation/die-krim-plattform-als-risiko-fuer-die-ukrainische-reform-agenda/>

НАПЕРЕДОДНІ ВИБОРІВ ДО БУНДЕСТАГУ

Попри однакостайність уряду Німеччини на чолі з Ангелою Меркель щодо санкцій проти Росії навіть у її кабінеті є *міністри, які вважають важливим відновлення торговельних відносин з Росією*. Чинний міністр фінансів ФРН Петер Альтмайєр наголошує, що у Німеччини є багато компаній, які хотіли б інвестувати у Росію.

У Бундестазі також існує міжпартійний спротив чинній санкційній політиці. Майже у кожній парламентській фракції є представники, які наголошують на неефективності подібних заходів. Наприклад, голова комітету Бундестагу з економіки та енергетики Клаус Ернст (Klaus Ernst) з фракції Лівіої партії (Die Linke) разом із виконавчим директором Східного комітету німецької економіки Міхаеля Гармса (Michael Harms) систематично займається просуванням даного нарративу. Його *основний аргумент полягає у тому, що через стільки років після запровадження санкцій уряд Німеччини має визнати, що вони не змусили Росію змінити свою поведінку, тому у цих заходах немає сенсу*. Подібні думки підтримують представники як урядових, так і опозиційних фракцій. *Більш послідовною у категоричному запереченні скасування санкцій є партія «Зелених»*. Попри ці внутрішні дебати, позиція уряду Німеччини залишається непохитною: спочатку має бути досягнуто відчутного прогресу з врегулювання ситуації в Україні, і ніколи не треба забувати, що саме стало причиною запровадження цих санкцій – окупація та спроба анексії Криму та воєнна підтримка проросійських сепаратистів на Донбасі.

Водночас, восени поточного року у Німеччині відбудуться чергові вибори до Бундестагу, за результатами яких буде сформовано новий уряд. Як стало відомо кілька років тому, після четвертого терміну на посаді канцлера ФРН Ангела Меркель завершує свою політичну кар'єру. Таким чином, вже незабаром Німеччина отримає нового канцлера. Наразі доволі складно спрогнозувати, представник якої саме політичної сили обійматиме цей пост. Основними кандидатами є лідер Союзу Християнсько-демократичної партії (CDU) та Християнсько-соціального союзу (CSU) Армін Лашет (Armin Laschet) та співголова партії «Союз 90 / Зелени» (Bündnis 90/Die Grünen) Анналена Бербок (Annalena Baerbock).

Ще до офіційного висунення кандидатури Лашета у потенційні канцлери він наголосив, що планує повністю дотримуватися лінії своєї колеги по партії Ангели Меркель. Водночас, кандидат від CDU/CSU виступає за відновлення традиційно добрих як економічних, так і політичних відносин з Росією. Лашет значно стриманіший у критиці політики Кремля та не те щоб ніколи не виступав за зупинку будівництва «Північного потоку – 2», а навпаки усіяко наголошує на його необхідності. Він послідовно переконує, що цей проєкт є суто економічним, а його реалізація не має стати зашморгом для України.

Потенційний кандидат на крісло німецького канцлера навіть колись закликав утриматись від ізоляції Росії та її демонізації⁴. Це було у 2014 році одразу після російської окупації Криму. Лише розгромна критика у німецькій пресі підштовхнула його скорегувати свою риторичку.

⁴ "CDU-Vize kritisiert „Anti-Putin-Populismus“, Handelsblatt, 18.03.2014 – <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/krim-krise-cdu-vize-kritisiert-anti-putin-populismus/9630326.html?ticket=ST-2105888-yvXhlfHj7ewBHAq-xUKbZ-ap4>

Після того, як його оголосили кандидатом у канцлери, висловлювання Арміна Лашета щодо агресії Росії проти України стали чіткішими. Водночас, він ніколи не виступав за скасування антиросійських санкцій через її дії в Україні як таких. Лашет загалом їх підтримує, але був би не проти якомога швидше ці обмеження скасувати, «як тільки з'явиться конструктив у мінському процесі». Важливо, що йдеться лише про врегулювання ситуації на Донбасі, а необхідність деокупації Криму у цьому контексті не згадується.

Кандидатка від партії «Зелених» Анналена Бербок попри відсутність міністерського досвіду на тлі Арміна Лашета виглядає менш стримано, чітко окреслюючи свої позиції. Перш за все, щодо Кремля.

Вона неодноразово вже заявляла, що її перші кроки у владі будуть присвячені терміновій зупинці будівництва «Північного потоку-2», наголошуючи, що єдиним переможцем від цього газогону буде Володимир Путін, і Німеччина не має права підтримувати цей престижний кремлівський проєкт. «Це будівництво викликає занепокоєння європейських партнерів, дестабілізує Україну та суперечить чіткому загальноєвропейському курсу щодо Росії», – так пояснює вона позицію своєї партії.

На її думку, ФРН має якомога швидше змінити свій зовнішньополітичний вектор. «Як так можливо, що з одного боку Німеччина вимагає жорсткіших санкцій проти Росії, а з іншого – підриває їх, виступаючи за продовження будівництва?» – сказала Бербок в одному з інтерв'ю німецькому виданню.

Говорячи про Україну у контексті російської агресії Анналена Бербок наголошує, що кожна країна має право вибору до яких альянсів та об'єднань їй вступати. «Сюди належить також і перспектива України щодо вступу до ЄС та НАТО», – вважає вона, хоч і додаючи, що поки що ці питання не стоять на порядку денному.

За кілька місяців до виборів у німецький парламент рейтинги ключових політичних сил стрімко змінюються, тому доволі складно спрогнозувати, як виглядатиме наступний уряд Німеччини.

Якщо CDU/CSU вдасться втримати за собою крісло канцлера, то навряд чи варто розраховувати на різку зміну внутрішньої та зовнішньої політики у Німеччині. За правління канцлера-консерватора центризм політичного курсу Ангели Меркель залишатиметься актуальним. *Якщо до складу коаліції увійдуть CDU/CSU та «Зелені», то це радше позитив для України, адже міністром закордонних справ традиційно стає представник молодшого партнера по коаліції. А «Зелені» чи не найпоспідовніше засуджують дії Кремля та підтримують санкційну політику щодо Росії.*

Утім, хто б не став канцлером Німеччини та яким би не було ім'я глави МЗС ФРН, німецькому політичному устрою не притаманне одноосібне ухвалення рішень – у ньому завжди зважають на стримуючі фактори та позицію коаліційних партнерів.

ТЕМА КРИМУ У МЕДІЙНОМУ ТА КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ НІМЕЧЧИНИ

За останні роки тема окупації Криму фактично цілком зникла з порядку денного німецьких медіа. Востаннє ця тема широко обговорювалася під час кризи у Керченській протоці у листопаді 2018 року, а також навесні 2021 року, коли Кремль проводив військові навчання на півострові. Тобто, якщо у Криму або довкола нього стаються події, які потенційно можуть мати міжнародну значимість, тоді вони потрапляють у поле зору німецької преси. Такому стану справ є кілька пояснень.

Однією з головних причин, чому Крим дедалі рідше згадується у Німеччині, – це час. Роки з моменту окупації та спроби анексії, на жаль, стирають з пам'яті та усвідомлення наскільки зухвалим був цей міжнародний злочин з боку Росії. Максимальна обмеженість доступу до території теж не дає змоги висвітлювати розвиток ситуації на півострові – це друга причина. По-третє, потужна, особливо у Німеччині, російська пропаганда, роками зі змінним успіхом легітимізує сприйняття факту окупації як начебто факту справедливого волевиявлення та добровільного приєднання.

Згідно з дослідженням Німецького товариства міжнародного співробітництва GIZ, оприлюдненому кілька років тому, *Україна серед німців переважно асоціюється стереотипно з чотирма К німецькою мовою: Krim, Krieg, Korruption, Krise – тобто Крим, війна, корупція та криза. У парадигмі корупції та кризи сприйняття України формувалося роками. Лише після Євромайдану та російської агресії образ України вкрай повільно, але почав трансформуватися у незалежну від Росії державу. Брак інформації про Україну на усіх рівнях – від медійних до освітніх – сприяв формування знань про країну виключно через призму російських наративів. Відсутність корпунктів або власних кореспондентів провідних німецьких видань до 2014-2015 років в Україні лише підтверджує це твердження.*

Водночас, з подіями 2014 року майже у кожній редакції найбільших німецьких видань з'явилися журналісти, які почали спеціалізуватися на темі України. Багато з них за цей час опанували українською мовою, що дозволило їм значно розширити доступ до першоджерел.

Утім, чи не найбільшою проблемою за останні роки у німецькій, та західній пресі у цілому, щодо Криму стало позначення приналежності півострова на мапах. Дедалі частіше у ЗМІ з'являються схематичні карти, на яких Крим позначено не просто заштрихованим, але й цілком як частину Росії. Таких помилок припускалися французько-німецький культурний телеканал ARTE, британська телерадіокомпанія BBC, французька газета Le Monde, американське видання The New York Times та інші. Наприклад, у червні поточного року німецька газета Tagesspiegel опублікувала інтерактивну карту поширення коронавірусу на землі, на якій Крим було зображено російським. Щоправда, зазвичай західні медіа оперативно реагують на звернення читачів або українських дипломатів і виправляють помилкові карти. Часто такі ситуації стаються через занижене відчуття сенситивності теми для редакції. Технічні працівники, які виготовляють подібні карти, не приділяють належної уваги деталям, а також послуговуються офіційними російськими джерелами інформації, які подають дані з Криму як з однієї зі своїх територій.

Нерідко подібні непорозуміння стаються і в академічному середовищі. Наприклад, в особистому досвіді авторки стався наступний випадок: в одному з німецьких університетів викладач під час лекції демонстрував карту Євразійського економічного союзу, у складі якого також був позначений Крим. На зауваження студентів викладач миттєво відреагував та припинив демонстрацію карти, визнавши, що став жертвою російської пропаганди. Як він згодом пояснив, джерелом його карти став державний російський ресурс.

Попри помилкове позначення Криму на картах, *не менш агресивною у формуванні сприйняття приналежності півострова до Росії є діяльність російських структур на території Німеччини.* Майже на кожному заході, організованому посольством РФ у ФРН, різними способами культивується такий образ. Наприклад, на офіційному сайті російського посольства є рубрика під назвою «Приховані поради для Вашого відпочинку у Криму». Окрім основного заклик до німців їхати відпочивати на окупований півострів у публікації йдеться про те, що хоч Німеччина і закликає своїх громадян утриматися від поїздок у цей регіон, якщо слідкувати цим порадам, то їхати неодмінно варто. Російське посольство радить, як обрати кращий маршрут, та попереджає, що краще брати неодмінно багато готівки із собою, адже міжнародні платіжні картки у Криму не працюють через запроваджені санкції. Жодного попередження, що така поїздка до Криму є порушенням міжнародного законодавства відповідно немає.

Хоч візити німецьких політиків різного рівня до Криму у німецькій пресі висвітлюються виключно у негативному світлі, утім, вони додають впевненості, що у відвідинах окупованого півострова нема нічого протизаконного. Попри те, що така людина потенційно потрапляє під санкції з точки зору українського законодавства, у Німеччині подібні поїздки не переслідуються законом.

Враховуючи, що основна мета візитів німецьких депутатів як федерального, так і муніципального рівнів до Криму більше стосується легітимізації анексії в очах самих кримчан, вони, все ж таки, мають і зовнішні наслідки. Попри те, що ці депутати під час та після відвідин окупованої території спілкуються виключно з німецькомовними державними медіа Росії (RT Deutsch, Sputnik та інші), вони також поширюють необхідні Кремлю наративи усередині Німеччини. Наприклад, саме завдяки поїздам депутатів з маргінальної правопопулістської партії «Альтернатива для Німеччини» (Alternative für Deutschland) та Лівої партії (Die Linke) у парламентах різних рівнів лунають заклики скасувати антиросійських санкцій або висловлювання про необхідність офіційного визнання Криму частиною Росії.

Попри переважне засудження з боку німецького політикуму, а також жорстку критику українських дипломатів, ці німецькі депутати називають свої поїздки до Криму «народною дипломатією». Як стало відомо після перших таких відвідин, усі подібні туристичні поїздки (адже жодна з них не була у складі офіційної державної делегації) повністю оплачуються російською стороною. Жоден німецький політик, що відвідав Крим, окрім засудження жодної відповідальності за свій вчинок не поніс, адже фактично національне законодавство вони не порушували.

САНКЦІЇ ПРОТИ РОСІЇ ТА НІМЕЦЬКА ЕКОНОМІКА

До запровадження санкцій німецька та російська економіки були дуже тісно взаємопов'язані: до Німеччини з Росії йшли газ та нафта, а німецькі компанії переважно поставляли на російський ринок продукцію хімічної та машинобудівельної галузей.

Обсяг торгівлі між Німеччиною та Росією у 2013 році становив близько 76,5 млрд євро, серед яких доля російського експорту склала 40,5 млрд євро, а німецького відповідно – 36 млрд євро.

Німеччина має тісніші зв'язки з Росією, ніж будь-яка інша країна ЄС: у Росії близько 6 тисяч компаній німецького походження, що більше, ніж з інших країн разом. За підрахунками Райнера Лінднера, ексдиректора Східного комітету німецької економіки⁵, у 2014 році близько 300 000 німецьких робочих місць залежали від бізнесу у Росії. Від моменту запровадження антиросійських санкцій німецький експорт у цю країну впав на 42% (станом на 2016 рік), а 60 000 робочих місць було втрачено. Експерти вважають⁶, що від 20 до 43% цих втрат можна розцінювати як результат санкцій проти Росії.

Найбільше постраждало німецьке машинобудівництво. Для цієї галузі німецької економіки російський ринок збуту до запровадження санкцій був четвертим серед інших країн світу. З серпня 2014 року набула чинності заборона на постачання до Росії так званих товарів подвійного призначення. До цієї категорії належать будь-які товари, що потенційно можуть бути використані як у промисловій, так і у воєнній сферах. До них зокрема належить і більшість машин для виробництва промислових товарів. Утім банкрутства німецьких машинобудівних компаній, які постраждали через санкції, є радше винятками. Більшість з цих виробників або переорієнтувалися на інші ринки, знайшли нових приватних російських інвесторів або відкрили свої виробництва безпосередньо на території Росії.

Наприкінці 2017 року Бундестаг провів дослідження економічних наслідків запровадження санкцій проти Росії⁷. Згідно з його висновками, найбільші втрати для німецької економіки від санкцій відбулися у перші роки після їхнього запровадження. Утім, у цій же доповіді вказано, що великою мірою зменшення німецького експорту до Росії зумовлене також і рецесією російської економіки. Це пов'язано не лише із санкціями безпосередньо, але й зі зниженням цін на нафту та девальвацією рубля, які спричинили зменшення інвестицій та реального прибутку, і відповідно можливості купувати іноземні промислові товари. Таким чином, реальні втрати німецької економіки від санкцій проти Росії доволі складно вирахувати.

⁵ “So eng sind Deutschland und Russland verflochten”, Der Spiegel, 05.03.2014 – <https://www.spiegel.de/wirtschaft/unternehmen/sanktionen-krim-krise-deutsche-firmen-fuerchten-eiszeit-mit-russland-a-956883.html>

⁶ “Schaden in dreistelliger Milliardenhöhe”, WirtschaftsWoche, 28.06.2017 – <https://www.wiwo.de/politik/ausland/russland-sanktionen-schaden-in-dreistelliger-milliardenhoehe/19993002.html>

⁷ “Wirtschaftliche Folgewirkungen der Sanktionen der Europäischen Union gegenüber der Russischen Föderation”, Bundestag, 2017 – <https://www.bundestag.de/resource/blob/536718/54595d92714e1eb4ec85cb5a387ae945/wd-5-088-17-pdf-data.pdf>

НЕХТУВАННЯ САНКЦІЙНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЦЕ

Порушення запровадженого пакету антиросійських санкцій передбачає покарання з боку країн-членів Європейського Союзу. *Наприклад, у Німеччині порушник має нести кримінальну відповідальність з реальним або умовним строком у залежності від складу злочину. Порушення цих економічних санкцій можуть бути покарано тюремним ув'язненням терміном до 10 років у відповідності до Закону про зовнішню торгівлю та платежі (Außenwirtschaftsgesetz, AWG⁸).*

З моменту запровадження санкцій проти Росії Німеччина кілька разів опинялася у центрі гучних скандалів через те, що її громадяни порушували встановлені Євросоюзом обмеження.

Улітку 2017 року стало відомо, що продукцію німецької компанії Siemens було поставлено на територію окупованого півострова. Газові турбіни їхнього виробництва були виявлені під час будівництва двох електростанцій у Криму. У компанії відхрестилися від свідомого експорту обладнання на підсанкційну територію. Представники Siemens запевнили, що дотримувалися усіх обмежень на поставки, і що турбіни на анексованій території опинилися без їхнього відома. У концерні наполягають, що російська компанія, якій вони продали турбіни, самостійно розпорядилася подальшою долею їхньої продукції, при цьому порушивши договір про місце її використання.

Схема, якою скористалися російські чиновники з поставки обладнання на окупований півострів, є доволі універсальною для обходу санкцій. У випадку із Siemens дочірня компанія держкорпорації «Ростех» купила у дочірньої компанії Siemens турбіни, що призначалися для будівництва електростанції на території Росії, неподалік Криму. Згодом ця дочірня компанія «Ростех» перепродала турбіни іншій дочірній компанії «Ростех» (що, вочевидь, була створена саме з метою забезпечення Криму), яка згодом відправила турбіни Siemens на півострів. Німецька компанія намагалася оскаржити постачання обладнання у порушення договору, утім російські суди вона програла.

У відповідь на скандал Siemens тимчасово призупинив поставки обладнання для державних російських компаній, допоки не був відпрацьований механізм контролю кінцевої точки використання продукції.

Свого часу голові правління Siemens Джо Кезеру (Joe Kaeser) вже закидали занадто відверту лояльність президенту Путіну. Уже за кілька днів після проведення так званого референдуму у Криму Кезер був чи не єдиним представником німецького великого бізнесу, який провів ділову зустріч з російським керманічем, що було розцінено спільнотою як схвалення агресивних дій Кремля. Тоді, вочевидь, сподіваючись на подальшу тісну співпрацю з Росією, Кезер не міг очікувати, що за кілька років через порушення домовленостей російською стороною один з провідних технологічних концернів світу Siemens опиниться в ролі порушника санкцій ЄС.

⁸ Außenwirtschaftsgesetz – https://www.gesetze-im-internet.de/awg_2013/index.html#BJNR148210013BJNE001904119

Реакція ЄС на виявлення факту постачання турбін на окупований півострів не забарилася. Російських учасників угоди він вніс до оновленого санкційного списку, а проти німецьких громадян було порушено кримінальну справу за обвинуваченням у порушенні німецького закону про зовнішню торгівлю. З 2018 року прокуратура Гамбурга (адже саме звідти було відправлено турбіни, які згодом опинилися у Криму) веде слідство у цій справі. Головними підозрюваними виступають троє громадян Німеччини, що працювали у дочірній компанії Siemens у Санкт-Петербурзі. Через обмежений доступ до інформації відомо лише, що керівництво компанії уклало угоду зі слідством.

Здавалося б, цей прецедент мав би відлякати інші європейські компанії від ідеї вести бізнес на окупованому кримському півострові. Однак, у центрі уваги через підозри в порушенні санкцій за роки окупації опинилися вже десятки німецьких фірм. Наприклад, німецький концерн Volkswagen та його дочірні компанії Audi та Skoda, а також компанії Adidas та Puma усі ці роки продовжують продавати свої товари у Криму через ритейлерів. Закиди на свою адресу вони відкидають та запевняють, що не порушують санкційних обмежень. Формально їхні товари не підпадають під заборонену категорію.

Не менш неприйнятною є діяльність у Криму німецького поштового оператора DHL Express, який також запевняє, що надає послуги на окупованій території через своїх партнерів та діє виключно у рамках чинного законодавства ЄС. На російськомовній версії сайту логістичного гіганта у розділі «Доставка по России» зазначається, що компанія надає послуги кур'єрської доставки кореспонденції та вантажів за маршрутом Москва – Крим за принципом «від дверей до дверей», яку вона здійснює у найкоротші терміни. Цілком очевидно, що це транспортування не здійснюється через материкову частину України.

У 2018 році дві німецькі судноплавні компанії були запідозрені у постачанні титанової руди на півострів в обхід санкцій ЄС. За договором, компанії мали доставити вантаж до Росії, утім він опинився у Криму. З обох німецьких суден, які стали на якір між кримським узбережжям та південноросійським портом «Кавказ», титанову руду у морі було відвантажено на російській човен та вже ним доставлено на півострів. Представники обох компаній заявили, що вони не приставали до берегів Криму, а лише передали вантаж замовнику і не знали, хто і де кінцевий користувач. Згідно з відкритими даними, до відповідальності вони не притягалися.

Німецьке видання Deutsche Welle у травні 2021 року виявило ще один кричущий випадок постачання до Криму забороненої продукції. На Бештерек-Зуйському водозаборі біля Сімферополя було встановлено насоси данської компанії Grundfos, які оснащені моторами тієї таки німецької Siemens. Попри очевидність походження техніки російські чиновники запевняють, що це обладнання виключно російського виробництва. Однак європейські компанії впізнали по фото та відео свою продукцію, хоч з неї і були прибрані логотипи виробників. Обидва концерни заявили, що продавали свої товари зовсім не до Криму.

Водночас є низка прикладів, коли через порушення санкційного законодавства громадяни Німеччини притягалися до відповідальності без можливості пом'якшити покарання.

Так після тривалого процесу у березні поточного року Сенат державного захисту Ганзейського вищого регіонального суду у Гамбурзі виніс вирок двом німцям без права умовно-дострокового звільнення через постачання верстатів російській компанії з виробництва зброї. Згідно з обвинувальним висновком Федеральної прокуратури, підприємець з Мюнхена імовірно продав і поставив в цілому 15 різних металообробних верстатів російській компанії на суму 8 мільйонів євро в період з 2015 по 2018 рік. Головний відповідач керував компанією з обмеженою відповідальністю, яка займається імпортом та експортом верстатів. Торговий представник співвідповідача встановив контакт з російським підприємцем, який повинен був закуповувати іноземні товари для збройної промисловості від імені російських спецслужб. Таким чином до Росії постачалися товари подвійного призначення, експорт яких було заборонено санкційною постановою ЄС № 833/2014. Як зазначається у матеріалах справи, в експортних документах в якості кінцевих користувачів були вказані цивільні компанії в Єкатеринбурзі, що ввело контролюючі органи в оману щодо їхньої мети використання. Насправді ж, техніка була поставлена російському концерну з виробництва керованих ракет. Головний обвинувачений був засуджений до трьох років і дев'яти місяців позбавлення волі, а прибуток від продажу в розмірі восьми мільйонів євро був конфіскований. Обвинуваченого торгового представника засуджено до двох років умовно за пособництво та відмивання грошей у зв'язку з отриманням комісійних в розмірі 270 000 євро.

Не менш яскравий приклад роботи правоохоронної системи ФРН щодо порушення санкційного ембарго відбувся на початку 2020 року.

Вищий регіональний суд Гамбурга засудив 69-річного підприємця з Німеччини до семи років позбавлення волі за комерційний експорт у період з 2014 по 2018 рік ракетних технологій, спеціальних пресів для виробництва частин ракет і хімікатів для виробництва ракетного палива московській компанії з виробництва зброї.

За даними Федеральної прокуратури, чоловік, зокрема, незаконно перевозив хімічну речовину частково в багажі літака і тим самим наражав на небезпеку не тільки себе, але й співробітників митниці та пасажирів, що призвело до посилення його покарання. У результаті суд постановив конфіскувати доходи від злочину відповідно до статті 20 (п. 1) Закону про зовнішню торгівлю та платежі (AWG) в розмірі майже 1,5 мільйона євро.

Цей та усі попередні приклади свідчать про необхідність термінового удосконалення механізму жорсткого контролю за дотримання санкційного законодавства. Адже, коли справа доходить до суду, то вирoki німецьких судових органів доводять, що вони суворо карають порушників ембарго.

ПІДТРИМКА САНКЦІЙ СЕРЕД НІМЦІВ

Через те, що у відновленні територіальної цілісності України з моменту запровадження антиросійських санкцій не відбулося значних поступів, *дедалі більше представників німецького бізнесу сумніваються в доречності цих обмежувальних заходів як таких.*

Східний комітет німецької економіки, який представляє інтереси німецьких компаній, що працюють на ринках країн Східної Європи, від самого початку виступає за поступове пом'якшення санкцій проти Росії. Однак його представники наголошують, що це має відбуватися у разі суттєвого прогресу у реалізації Мінських угод. Прикметно, що деокупація Криму ними, знову ж таки, не згадується.

Улітку 2018 року Торговельна палата Гамбургу провела опитування⁹ щодо впливу антиросійських санкцій, у якому взяли участь 98 місцевих компаній із різних галузей, що мають ділові відносини з РФ. 70% з опитаних не вважають санкції ефективним інструментом розв'язання політичних та дипломатичних проблем. Майже половина (43%) з цих компаній зазначили, що вони напряму страждають від запроваджених ЄС санкцій, і 12% опитаних вказали також, що відчувають на собі і дію санкцій, які Росія запровадила у якості контрзаходів.

У червні 2021 року на замовлення Східного комітету німецької економіки було проведено опитування¹⁰ серед населення Німеччини, щодо підтримки чинної санкційної політики. Результати були відповідними: 62% респондентів виступили на підтримку відновлення тісної співпраці ЄС із Росією. Водночас 34% опитаних підтримують збереження санкцій ЄС проти Росії, накладених за агресію проти України. Ще 15% погодилися з можливим розширення обмежувальних заходів. Утім у цілому 44% підтримують послаблення або скасування санкцій.

Велику роль у намаганні якомога швидше скасувати антиросійські санкції, що були запроваджені Європейським Союзом у відповідь на агресію Росії проти України, відіграє *потужне російське лобі у ФРН*. Найбільших втрат у Німеччині зазнали східні федеральні землі, які раніше входили до складу НДР (Німецької демократичної республіки), через що у них збереглися тісні економічні зв'язки з Росією. Відповідно, *компанії зі східної Німеччини найбільше прагнуть скасування санкцій*. Наприклад, виробник насосів Vakoma GmbH із землі Саксонії-Ангальт експортувала 90% своєї продукції до Росії, тому після запровадження санкцій вона опинилася на межі банкрутства. Утім, компанії вдалося знайти нового партнера, так само у Росії, але який не підпадає під санкції. Подібним чином і інші німецькі виробники намагаються врятувати своє становище, шукаючи нових, непідсанкційних інвесторів. Обсяги торгівлі східних німецьких земель із Росією поступово зростають, утім цей ринок збуту перестав бути для них безумовним лідером.

Попри це, *східні німці залишаються найбільшими прихильниками скасування санкцій*. Згідно з опитуванням Інституту досліджень суспільної думки YouGov у 2019 році, лише 8% жителів землі Саксонії-Ангальт виступали за незмінне збереження поточних обмежень, у Бранденбурзі цей показник тоді складав 11%, у Саксонії – 12%, у Макленбурзі-Передній Померанії – 18% та у Тюрингії – 21%. Це значно нижчий рівень підтримки, ніж у цілому по країні.

⁹ Umfrage zu Russlandsanktionen, Juni/Juli 2018 – <https://www.hk24.de/produktmarken/beratung-service/international/laenderinformationen/europa/russland/sanktionen-russland-1166946>

¹⁰ "Klare Mehrheit wünscht engere Beziehungen zu Russland", Ost-Ausschuss der deutschen Wirtschaft, 02.06.2021 – <https://www.ost-ausschuss.de/de/PM%20Forsa%20Gesamt>

Дослідники із німецького Центру східноєвропейських та міжнародних студій ZOiS зазначають¹¹, що жителі східних земель Німеччини у порівнянні з іншими менше вбачають у Володимирі Путині загрозу, навпаки – вони вважають його ефективним лідером. У дослідженні також підкреслюється, що такі погляди не пов'язані безпосередньо з тим, що людина народилася у цій частині країни, а з тим, що вона там зараз проживає. Про це свідчать показники жителів західної Німеччини, які є протилежними: 63% не вважають Путіна ефективним президентом, і понад третина вбачають у його постаті загрозу для Європи. Загалом, цей аналіз також показав, що респонденти мало знають про суть та деталі запроваджених проти Росії санкцій.

¹¹ ZOiS Report
"Russlandbilder
in Ost- und
Westdeutschland",
2020 – [https://
www.zois-berlin.
de/fileadmin/
media/Dateien/3-
Publikationen/ZOiS-
Reports/2020/ZOiS-
Report_5_2020.pdf](https://www.zois-berlin.de/fileadmin/media/Dateien/3-Publikationen/ZOiS-Reports/2020/ZOiS-Report_5_2020.pdf)

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ:

1. **Infografik – EU-Sanktionen gegen Russland aufgrund der Krise in der Ukraine –**
<https://www.consilium.europa.eu/de/infographics/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine/>
2. **Die volkswirtschaftlichen Kosten der Sanktionen in Bezug auf Russland –**
<https://www.duesseldorf.ihk.de/blueprint/servlet/resource/blob/4978912/5ed8077229fa36561337b443b82a386c/m31-rf-ifo-studie-kosten-russland-sanktionen-data.pdf>
3. **Die Auswirkungen der Russland- Sanktionen auf Unternehmen –**
<https://www.ifo.de/DocDL/sd-2021-01-groeschl-teti-russland-sanktionen.pdf>